

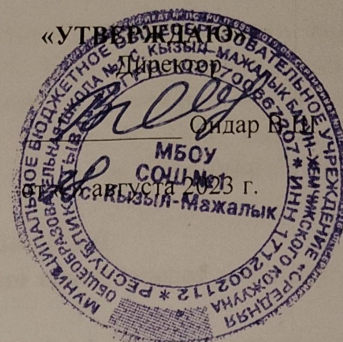
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 1 с. Кызыл-Мажалык
Барун-Хемчикского кожууна Республики Тыва»

«РАСМОТРЕННО»
на заседании ШУМО
учителей начальных классов
№ 1 от 31.08.2023 г.

Руководитель:

М. Ботом СВ

«ПРИНЯТА»
решением педагогического совета
протокол № 1 от «31» августа 2023 г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по *литературному чтению на родном тувинском языке* *4 «А»* класса
(с рус. яз. обучения)

Уровень образования начальное общее образование, 1-4 классы

Количество часов 1 час в неделю Уровень базовый

Учитель *Саймон Саймон Владимировна*

Программа разработана на основе примерной программы начального общего образования

по *Л.С. Кара-оол, Литературное чтение*

УМК по учебнику *Кызыл, 2014.*

тувинское книжное изд-во
(имя автора учебника, издательство, год изд.)

Эге школаның орус дылдыг 4-кү клазынга

«Литературлуг номчулга» эртеминиң ажилчын программазы

Тайылбыр бижик

Литературлуг номчулганын ажилчын программазын тургузарда дараазында документилерге даянган:

1. Федерального государственного стандарта НОО (Приказ МОиН №363 от 06 октября 2009 г; зарегистрирован Минюст №17785 от 22.12.2009г);
2. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования / Министерство образования и науки Российской Федерации/. – М.: Просвещение, 2010- (Стандарты второго поколения)
3. Приказа Минобрнауки России от 06.10.2009 года № 373 « Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования»;
4. Приказа Минобрнауки России от 22.09.2011 года № 2357 « О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 06.10.2009 года № 373»
5. Учебник «Литературное чтение» для 4 класса составлен в соответствии с примерной программой учебного курса «Литературное чтение» для 2-4 классов школ с родным (тувинским) языком обучения. Составитель. Л.С.Кара-оол-Кызыл:ИРНШ,2014
6. Рабочая программа в соответствии с учебным планом МБОУ СОШ № 1 с. кызыл-Мажалык на 2023-2024 учебный год рассчитана на 34 часа. Реализация учебной программы обеспечивается УМК, утвержденным приказом по школе в списке учебников, используемых в 2023-2024 учебном году.

Тыва уругларны шын, кижизиг, эртем-билиглиг кижилер кылдыр ооредири – амгы уенин школаларыны эн-не кол сорулгаларынын бирээзи. Ужук-бижик номчуп билип эгелээринин эн-не кол дозу- эге класстар. 7-10 харлыынга чедир уругнун чугаа-домаанын ангы-ангы хевирлеринин (бижимел чугаа, номчулга, дыннап билири) сайзыраарынга таарымчалыг уези. Ынчангаш тыва литературлуг номчулга эге школага чугула эртемнернин бирээзи.

Бердинген программа 2-4-ку класстарнын уругларынга таарыштыр кылдырган.

"Литературлуг номчулга" номунда кирип турар чогаалдар программага дууштур темалар аайы-биле болуктей бердинген.

Эге класстарнын чечен чогаал номчулгазынын программазы чечен эстетиктиг болгаш литература шинчилелдиг принциптерге даянмышан, оон ундезилеттинген болгаш проблема-тематиктиг принципке чагыртып турар.

Ынчангаш эге школанын орус дылдыг 2-4 класстарынын класс бурузунде ол-ла темалар катаптап кирип турар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларнын назы-хары улгадып, чувени шингээдип алырынын болгаш билиинин, деннели бедээни-биле чергелештир чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер-биле немежиб бар чыдар.

Чижээлээрге, 2-ги класска чылдын уелеринде бойдустун онзагай демдектеринин дугайында уругларнын алган билиглери 3-ку класска улам ханылаар болгаш тодараттынып, делгемчиир. Номчуур чогаалдарнын хемчээли улгадып, дыл-домаа, ооредилге-кижизидилгелиг ужур-утказы, чогаалдарны сайгарар негелделери улам нарыыдап оар дээш оон-даа оске.

ЧЕЧЕН-ЭСТЕТИКТИГ ПРИНЦИП

Чечен-эстетиктиг принциптин негелдезин езугаар уругларныц ооренир ужурлуг чогаалдарынын санынга программаже колдуунда чечен чогаалдын бедик шынарлыг улегерин (созуглелдерин) кирип, оларныц шилилгезин шын тодарадыры негеттинер. Чогаалдын чугле сонuurганчыг утказын билиндирип, ооредиглиг, солун созуглелдерни номчуп бээри-биле кызыгаарланып болбас. Долгандыр турар хурээлелдин байлаан, оон чажыттарын коргузуп турар уран-чечен аргаларын болгаш кижилер аразында харылзааларнын байын коргузуп турар дээди, чараш сеткилдерни оттуруп, амыдыралда онза, чараш чуулдерни эскерип база танып-билип алырын, чуртталгага ажы-толдун бот-хамаарылгазын хевирлээри чугула.

Чечен (уран) чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бугу-ле чараш чуулге хандыкшылдыг, ону шын унелеп билир кылдыр чанчыктырар ужурлуг. Чечен-эстетиктиг принцип уран чуулдун аразында харылзааларны идепкейлиг тургузарын тодаргайлаар **болгаш** ону быжыглаарынын аргаларын баш удур айтыр.

ЛИТЕРАТУРА ШИНЧИЛЕЛДИГ ПРИНЦИП

Литература шинчилелдиг принциптернин негелделерин езугаар уругларны эге школадан эгелеп чечен чогаалдын будуш-шынарынын эн **онзагай талаларын**, ону илередип

турар кол уран аргаларын бодууну-биле таныштырар. Кандыг-даа чогаалды сайгарып турар уеде овур-хевир бирги черде турар дээрзин сагындырбышаан, созуглелдин (чогаалдыңнутказын шын шицгээттирерин принцип негеп турар.

Авторнун идеялары, бодалдары, сагыш-сеткили чечен овур-хевирни дамчыштыр илереттинер. Чечен овур-хевирни тургузарынын кол чепсээ болгаш ону шын медереп билип алырының кол аргазы сос болур. Чечен чогаалга сос тодаргай уткага (ону чугаа азы сезуглелдин узундузунден билип алыр) чагыртыр болгаш ол чогаалдын утказындан, оон ында кирген буту-ле овур-хевирлиг системазындан ангыланып шыдавас. Бо талазы-биле литература шинчилелдиг принцип мурнунда турганы — свету чогаалдан, овур-хевирден ангылай коруп турган лингвистиктиг сайгарылганын принципинге удурланышкак.

Чогаал сайгарылгазынын уезинде состу тускайлап коор чорукту болдурбас. Чогаалдын чечен овур-хевирлиг системазында ону долдуруп чоруур боттуг кезектер, бодалдар, ужур-уткалар, харын-даа оларга хамаарылга чок состерни домактар-биле харылзаалыг кылдыр сайгарар.

Чогаалдан "ушта тырттынган" ангы-ангы чурумалдыг кезектер ап, оларны уругларга сайгарар кылдыр бээр чорукту эге класстарга болдурбас.

Чечен чогаалды эпитеттер, деннелгелер, метафоралар болгаш дылдын оске-даа чурумалдыг уран аргаларын мооннеп чыып кааны кылдыр коруп болбас. Эге школага дылдын чурумалдыг уран аргаларынын сайгарылгазы бердинген чогаалдын утказынга дууштур чоруттунар болгаш уругларның чогаалды ханы билип, ында кирген овур-хевирни долу, четче сактып алырынга дузалаар.

Литература шинчилелдиг принцип номчулга номнарынче янзы-буру темалыг болгаш утка-шынарлыг чогаалдарны кииреринин аргазын берип турар. Программа езугаар сумелеп турар чогаалдарнын жанрлары база хой янзы: тоолдар, тоолчургу чугаалар, мифтер, тывызыктар, улегер домактар, дурген-чугаалар, кожамыктар, улустун ырлары, шулуктер, шиилер, чечен чугаалар.

Бо принцип номчулга болгаш чогаал сайгарылгазынын уезинде чогаалдын темазын, идеязын композициязын, уран-чечен аргаларын база оске-даа чугула нарын айтырыгларны таарыштыр чугаалажырынын, ону уругларга чоорту билиндиреринин угланышкынын берип турар.

НОМЧУЛГА ПРОГРАММАЗЫНЫН ТУРГУЗУУ БОЛГАШ КОЛ-КОЛ СОЛУГАЛАРЫ

Номчулга программазы дорт кезектен тургустунган:

- 1) номчулганын тематиказы;
- 2) класстан дашкаар номчулга;
- 3) номчулга талазы-биле алган билиглери, чанчылдары болгаш мергежилдери;
- 4) чогаалдарнын хевирлери-биле (жанрлары) практиктиг таныжылга.

Класска-даа, класстан дашкаар-даа номчуур чогаалдарнын данзызын программада киирбээн, чугле оларнын чижек тематиказын болгаш анаа киирер айтырыгларнын кыска тайылбырын (аннотациязын) класстар аайы-биле сумелеп киирген. Ынчангаш моон сонгаар ооредилге номнарынын ("Торээн чугаа" номнарынын) авторлары кайы класска кандыг тодаргай чогаалдарны киирерин боттары хостуг шилип алыр аргалыг.

Чамдык кол темалар класс бурузунун программазында бар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларныц назы-хары улгадып, билинин деннели бедээни-биле чергелештир чечен чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер-биле немежип бар чыдар.

4-ку класска номчуур чогаалдар уругларны 5-ки класстан эгелеп ангы-ангы эртемнерни, литератураны болгаш тоогуну ооредиринге белеткээр болганда, тыва чоннун шаандагы болгаш амгы амыдыралын, хосталга, аас-кежик дээш демиселин, тоогузун улустун аас чогаалындан болгаш чечен чогаалдын эн-не дээр дээн чедимчелиг материалдары-биле бадыткаары чугула.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мозулуг аажы-чанга, куш-ажылга кижизидер сорулгалыг.

Уругларнын номчулга кичээлдеринге ооренир чуулдери оларга долгандыр турар бойдус болгаш ниитилел дугайында билиглерни бээр, оларнын кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар ужурлуг. Эрес-дидим, ак сеткилдиг, амыдыралга тура-сорукутг, бурунгаар чуткулдуг, куш-ажылга ынак, телептиг кижилер дугайында чуулдерни номчуп, сайгарып тургаш уругларны моральдыг мезу-шынарга, ужур-чурумга кижизидер. Ниитиге ажыктыг куш-ажылды алдаржыткан чогаалдар дамчыштыр уругларны куш-ажылга ынак болурун, ацаа боттарынын хире-шаа-биле киржирин, ону хундулээрин; куш-ажыл кижиде бурузунун хулээлгежи болгаш эргези, амыдыраарынын база бир чепсээ дээрзин билиндирер.

Торээн чурт, оон бойдузу, кижилери болгаш оларнын чаагай чанчылдары, эртем, техника, культура, уран чуул талазы-биле чедишкиннеринин дугайында чуулдер уругларны патриотизмнин, интернационализмнин езузунга, эстетиктиг омур-хевирнин аажы-чанынга кижизидеринге деткимчени бээр болгаш уругларнын угаан-медерелинин саизыраарынга улуг ужур-дузалыг.

Тыва Республиканын куруне сулдезин, тугун, ыдык ырын уругларга таныштырар сорулга-биле, 2 — 4 класстарнын номчулга номнарынга киирерин сумелеп турар. 2-ги класска ыдык ырынын аялгазын дыннап, созунун утказын билиндирбишаан, аянынг номчуп ооредир. 3 — 4 класстарга созун долузу-биле шээжилеп, аялгазын сактып ап, ырлажып турар апаар.

Эге школа оореникчилеринин амыдыралчы арга-дуржулгазы байлак эвес, номчаан номнары, чогаалдары эвээш дээрзи билдингир. Оларада амыдыралды хайгаарап база чогуур туннелдер кылыпкы дег номчукчу дуржулгазы ам-даа четче хевирлеттинмээн.

Оон ужурундан эге школага чечен чогаал номчулгазы ангы-ангы чогаалчыларнын чогаадыкчы салымынын ылгавырлыг талазы, допчу намдары, чогаадыкчы ажил-херекте-ри-биле таныштыраарын негевес. Чогаалчыларнын допчу намдарын, чогаадыкчы ажил-чорудулгазын, чечен чогаалды монографтыг (авторлар аайы-биле) ооредиринин принциптин ортумак класстардан эгелээш, улуг класстарга чоорту киирген болур ужурлуг.

Ынчангаш эге школага чечен чогаал номчулгазы ниити литература курузунун эге уе-чадазы болбушаан, ортумак школага литература талазы-биле узуктел чок билиг бээринин чугула кезээ болуп турар.

Эге школага чечен чогаал номчулгазынын программазы уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Оон иштинде бир онзагай черни оореникчилерни шын чугаалап ооредиринин чугула хевири (аргазы) —

номчулганын чанчылдарын шингээттирип хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажылдарны чорудары кол черни ээлеп турар.

Номчулга кичээлдеринин кол сорулгазы — ыткыр (дынналдыр) номчуурунун хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчуурун чедип алыры.

Номчулганын шын, медреселдиг, аянын номчуур шынарларынын болгаш дынналдыр база иштинде номчуур хевирлерин уругларга шингээттирерде, янзы-буру аргаларны ажыглап, ажылдарнын хевирлерин чоорту нарыыдадып тургаш, билиндирерин сумелеп турар.

Ооредилгенин бирги чылында сос номчуурунун аргаларын шингээттирип, ангы-ангы состерни, сос каттыжышкыннарын домактар болу бээр кылдыр ун аайы-биле (интонация) кожуп, чугурту номчулгаже чоорту шилчиир.

Ийиги чылында угаан ажылының база бир чадазынче унуп, иштинде номчулганын чанчылдарын боттандырат.

Ушку чылында номчулганын темпизин элээн дурген шуудадыр. Номчулга уезинде уе камнаарынын чогулмачылыг аргаларын чеп ажыглаарын шингээттирер.

Дортку чылында номчулганын кол шынарларын (шын, чугурту, медреселдиг, аянын) колдуунда шингээди апкан турар. Литературлуг шын адаашкын езугаар болгаш рольдар аайы-биле аянын номчуурунун чанчылдарын ап, номчулганын чогуур темпизин шын сагып билген турар ужурлуг.

Эге школанын бугу-ле чадаларында башкы уругларны номчуп билир кылдыр ооредири-биле чергелештир уруглар боттары номчаан чогаалынын уткаын сайгарып, ында кол чуулду илередип, оон чогуур (улуг эвес) туннелдер кылып шыдаптарынче угланган ажылдарны база чорудар. Оон ангыда номчаан созуглелдерин кезектерге чарып, оларга тустуунда ат тыварынга, абзацтар дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чуулунун уткаын делгеренгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап оорениринге чанчыктырат.

Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3 — 4 класстарга дараазында бодуун билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында кыска дыннадыглар, номчаан чогаалынын жанры, темазы, улустун аас чогаалынын бичии жанрлары — тывызыктар, улегер домактар, дурген-чугаалар, янзы-буру тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа оске.

Литературлуг номчулганы дамчыштыр чечен чогаалды уругларга ханы билиндирерде, оларнын хире-шаа-биле чогаадыкчы чоруунга ундезилеп, ону ооренип коруп тургаш, иштики сагыш-сеткилдин анаа хамаарылгалыг болурунун дуржулгазынга даянырын база сумелеп турар.

Чечен чогаал кижинин угаан-медреселинге, сагыш-сеткилинге салдарлыг болганда, ол уран чуулдун нарын хевиринге хамааржыр.

Чечен чогаал номчуп, чечен овор-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларнын ниити сайзыралы, чувени угаап, медресеп билири, сагыш-сеткилинин бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнун созуглелинге дууштур уругларның аас-биле харыылары, чечен овор-хевирге хамаарыштыр билип алган бугу-ле ажыктыг чуулдери оларнын чечен чогаалды шингээди ап турарынын херечизи болур.

Программада бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур ужурлуг чогаалдар иштинден уруглар торээн черинин, долгандыр турар хурээлелдин; эш-оор болгаш уе-чергелеринин, оларнын чуртталгазынын, оюн-тоглаазынын, ужуралдарынын; бойдус болгаш оон камгалалынын; тыва чоннун чаагай чанчылдарынын; торээн чуртунун тоогузунден барымдааларнын дугайында билиглерни шингээди алырлар.

Эге школанын чечен чогаал номчулгазы дараазында кол-кол сорулгаларны чедип алырынче угланган:

1. уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, чорук-херектеринханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелдиберип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алырынын аргаларын сайзырадыр;
2. чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овур-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны ооредир; оларнын боданыр аргаларын болгаш чогаадыкчы бодаалдарын сайзырадыр;
3. шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;
4. уругларнын ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну ургулчу номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, уран состун тургузукчулары — чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болурун чедип алыр;
5. долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодаалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билиринин дуржулгазын байыдар;
6. хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
7. номчаан чуулунун утказын шингээттирерден ангыда, уругларнын ниити билиинин деннелин делгемчидеринин дуржулгазын байыдар болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;
8. чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандыра;
9. уругларнын чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыннап билиринин база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып шыдаптарынын чанчылдарын шингээттирер.

Базистиг программада эртемнин туружу

«2-4 класстарга номчулга программасы» ооредилге планын езугаар 2-4 класстарга номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы неделяда 1шак. Чылда 34 шак. Оон иштинде 5-6 хире шакты класстан дашкаар номчулгага чарыгдаар

Программа материалынын хуваалдазы 4 класс.

Улустун аас чогаалы. Тоолдар.

«Үш чүүл эртемниг оол».

«Боралдай ашак».

«Сыынак».

«Тоолду чүгө чажырбазыл?»

«Алдан ала чылгылыг Алаадай-Мерген».

Авторлуг тоолдар

Суван Ш.М.«Алдын-Кушкаш»,шиижиткен тоол.

Сарыг-оол С.А.«Шиижечигеш».

Тюлюш К.Т.«Улуургак, билииргек Дагаажык».

Улустун аас чогаалынын биче жанрлары

Тывызыктар:эрте-бурунгу, деңнелгелиг, бодалгалыг, баштак, саналгалыг, үштээн (триада) тывызыктар.

Үлегер домактар.

Дүрген чугаалар.

Оюн үдээн чугаалар: «Аскак-Кадай», «Согур аза».

Чоннуң ырлары.

Кожамыктар.

Өске чоннарнын аас чогаалы

«Хек» («Кукушка», ненец чоннуң тоолу).

«Чанаш-оол» («Голый мальчик», хакас чоннуң тоолу).

Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар

«Мөге Союспан».

«Ийи кыс».

«Чаъскы».

Тыва чогаалчыларнын уругларга чогаалдары

Тока С.К. «Бистиң аңчыларывыс», «Черликпен» («Араттың сөзү»деп романдан үзүндүлөр).

Сарыг-оол С.А. «Дуза када бергеним»,«Оюннар» («Аңгыр-оолдуң тоожузундан» эгелер),

«Саржаг дажыглаан»,«Кижиге – бойдустуң төлү», «Шиижекчигеш»,«Оттуг-терге».

Пюрбю С.Б. «Шортан мунган эзир», «Бөрттүг дилги»– «Шынаппайнын чугааларындан»эгелер.

Саган-оол О.К. «Кызыл Сылдыс ордени» («Кежиктиг сылдыс» деп тоожудан үзүндү).

Ховенмей Б.Д. «Адазынын айбызынга».

Чадамба Л.Б. «Ивижилер оолдары», «Кушкаштар», «Кыжын».

Кенин-Лопсан М.Б. «Калдаракты азырап алганым».

Сувакпит О.О. «Хуулгаазын кажыктарым», «Хаважыгаш», «Камналга».

Кудажы К.-Э.К. «Чүрекиштинде ок» («Таңды кежии» деп чогаалдан чечен чугаа), «Чазый хырын башка халдаар», «Маргылдаа».

Сюрюн-оол С.С. «Чанган куштар», «Өрге биле Күске», «Кызыгааржыга»).

Арапчор А.Д. «Эр кижиниң чаңгыс сөстүү».

Танова Е.Т. «Өңүктөр»,«Кырган-авам келди-ле!», «Ава дугайында сөс».

Олчей-оолМ.К.«Тергелиг аът», «Хөөрээрнин чугаалары»,«Кирген кижээ».

Эргеп М.С. «Хөртүкке турлагжыыр», «Анай»,«Өдүгенде чайлаг».

Кечил-оол Э.Д.«Камнаалыңар», «Кеземче», «Үндүр имнедипкен».

Ооржак Н.Б.«Адазының дузалачылары».

Ойдан-оол Х.М.«Баштайгы сегиржип алыышкын», «Баштайгы хар»,«Олегтин өңнүктери»,«Эгерек биле эзирик»(«Оттут мыйыс»деп чогаалдан үзүндү).

Куулар Ч.Ч. «Эртинелиг бурун Тывам».

Сарымбуу В.«Төрөөн Тывам кижилери».

Ондар Ч.Д.«Хар».

Ондар К.И.«Ыглапкан хар».

Комбу С.С.«Эжеш куштар хоюспаңар».

Орус чогаалчыларның уругларга чогаалдары

Крылов И.А.«Көрүнчүк болгаш Сарбашкын»(«Зеркало и Обезьяна», И. Медээчи очулдурган).

Пушкин А.С.«Күс»(«Осень», С. Самба-Люндуп очулдурган).

Пришвин М.М.«Изиг түлүк үе»(«Горячая пора», С. Куулар очулдурган).

Толстой Л.Н.«Сөөкчүгөш»(«Косточка», К.-Э. Кудагы очулдурган).

Михалков С.В.«Степа акый биле Егор» («Дядя Степа и Егор», Ш. Даржаа очулдурган).

Ниити билиглер, арга-мергежил болгаш ажыл чорудулганын аргалары.

Ханы билиг алырынын ажыл чорудулгазы.

Оореникчилернин мозу-шынарында, аажы-чанында (Личностные результаты изучения хевирлеттинген турар ужурлуг билиглер:

- ооредилгенин чедиишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- бодунун ажылын туннеп, унелеп билири;
- Бодунун торөөн чуртунга болгаш чоннунга, оон амыдырал-чуртталгазынын хамаарылгазын шингээди алыры;
- оске чоннарнын ниити мозу-шынарынын, моральдыг нормаларынын талаларын билип алыры;
- бодунун-даа, оске чоннун кижилеринин-даа кылган чуулдеринин эки азы багай талаларынын уг- шиин тып билири;
- моральдыг болгаш этиктиг негелделерге дууштур аажы- чанын таарыштырып, эде тургустунуп билири;
- оске кижилернин сеткил-хооннун улежип, сагыш-човаачал болуру;
- уран-чечен, культура-биле таныжып тура, чараш омур-хевирни эскерип коруп, шилип билири; ол омур-хевирге домейлештир кижизиттинери;
- Ооредилгеже, эртем-билигже чуткулдуу;

Оореникчилерге хевирлеттинген турар ужурлуг мозу -шынар:

- долгандыр турар бойдуска хумагалыг, камныг, ынак болуру;
- ёзу-чурумга чагырткан, ужур-дурумну сагып билир кижизиг мозу – шынарлыг бооп хевирлеттинген турар;
- Оске соок чоннун хамаатыларын ангылай корбейн, ден эргелиг чоруун кызагдавайн, эки хамаарылгалыг болур.

Чугаа чорудулгазы болгаш медээлер-биле ажыл. (Метапредметные результаты изучения)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- утка болгаш дыл-домаанын талазы-биле чедингир созуглелди пауза, интонация болгаш номчулганын темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянның номчууру;
- таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени 1 минутада 65 – 70 хире сос;
- чогаалдын адынга болгаш анаа чураан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдын кол утказын тодарадып билири;
- чогаалдын темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (узундулерни, абзацтарны) дынналдыр номчууру, доктаадып алыры;
- чогаалда болушкуннарнын дес-дараалашкаан барымдаалап утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билири;
- улуг эвес созуглелди ангы-ангы кезектерге чарып, кезек бурузунге ат (эге) чогаадыры; башкынын дузазы-биле созуглелдин планын тургузары база созуглелге болгаш оон кезектеринге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири;
- номчаан чуулунун утказын делгеренгей долу дамчыдары болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары;
- уруглар библиотеказында бар номнар-биле таныжары, каталог аайы-биле алфавит ёзугаар номнарны тып билири;
- номчаан номнарынын дугайында кыска чугаалап билири; справочниктер, энциклопедиялар болгаш уругларнын сеткуулдери-биле (журналдары- биле) ажылдап билири;
- чогаалдын кол маадырларынын чугаазын утказын, аянын, чуну кылып турарын барымдаалап оларга унелел бээр;

Оореникчилерге хевирлеттинген турар үжүрлүг билиглер:

- номчаан чогаалынга хамаарышкан бодунун узел – бодалын бодунун состери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- номчаан чогаалынын кол маадырынын мозу-шынарынын дугайында бодунун бодалдарын чугаалап билири;
- номчаан чогаалынын кол маадырларынга болгаш чогаалды бижээн авторнун коружунге хамаарыштыр бодунун узел – бодалын бодунун состери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- домейлешкек ындыг созуглелдерни болгаш айтырыгларга харыыларны бижимел хевирге тургузуп билири;

Чогаадыкчы ажыл-чорудулга (Творческая деятельность)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- диалогту аянның рольдап номчууру;
- план езугаар созуглелди тургузуп билири;
- хайгаараан чуулунун даштыкы хевирин чугаалап, корген-билген чуулунун дугайында, болган болушкуннун дугайында ханы сайгарылгазын кылып тургаш, чугааларны тургузуп билири;
- бердинген тема езугаар чогаадыгларны, номчаан номунга, корген кинозунга, теледамчыдылгага, созуглелдернин узундулеринге унелелди бижип билири;
- номчаан чугаазынга хамаарышкан шиижиткен коргузуглерге киржири, шээжи-биле доктаадып алган шулуктерин, чогаалдын узундулерин аянның номчуп билири;
- бердинген чуруктар езугаар чогаадыгларны чогаадып билири.

Оореникчилерге хевирлеттинген турар үжүрлүг билиглер:

- чогаалдын маадырларынын бирээзинин талазындан (адындан, арнындан) делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири; чугаанын сюжедин болгаш кол маадырларынын болуушкуннарын улаштыр чогаадыры;

- - номчаан чогаалдарынга чуруктарны чуруп билири;

- болук иштинде сценарийни болгаш проектилерни тургузуп билири;

Чогаалдын дыл-домаан онзагайын сайгарары (Литературоведческая пропедевтика)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- созуглелде чугула утка илередир состу ылгап билири; баштай иштинде номчааш, оон соонда аянныг быткыр номчууру;

- аас чогаалдарынын болгаш чечен чогаалдарынын хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга; басня, оон онзагай талалары- биле таныжары;

- авторнун бодалын, кол маадырларнын овурун, хевир -дурзузун, аажы-чанын, оларнын чуну кылып турарын, амыдырал-чуртталгазын тодарадып билири;

- авторнун кол маадырларга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;

- жанрларны деннеп тургаш ылгап билири (тоол – басня, тоол – тоолчургу чугаа, - тоол – чечен чугаа и т д);

Оореникчилерге хевирлеттинген турар уjurлуг билиглер:

- аянныг уран номчулганын аргаларын (деннелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш, созуглелдернин анализин кылып ооренири;

- домейлешкек майык езугаар, аянныг уран номчулганын аргаларын (деннелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш созуглелдерни, шулуктерни чогаадып тургузуп ооренири.

Метапредметтиг

Хун буруде кылыр ажылдар (Регулятивтиг)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- бодунун кылыр уjurлуг ажылын планап билири; салып алган сорулгаларын ёзугаар ажылын кылып билири;

- башкынын айытканын езугаар даалганы кууседип сагыыры;

- ооредиглиг кылдыныгларны аас болагш бижимел хевирге кылып билири;

- болуушкун тонгенде оон туннелдерин унелеп демдеглээн соонда эдилгелерни кылып билири;

Оореникчилерге хевирлеттинери:

- башкы-биле демниг ажылдажыышкын уезинде чечен чогаалды ооренип шингээди алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;

- кылып турар ажылдарын ажыл уезинде болгаш ажыл соонда шын азы шын эвес кылып турарын боду сайгарып, шинчилеп билири;

- номчулга талазы –биле бодунун ажылын планнап билири.

(Познавательный)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- херек билиглерни словарьларны ажыглап тургаш тып билири;

- чогаалдарны болгаш оон кол маадырларын деннеп болгаш тускай негелде езугаар ангылап билири;

- чогаалдын кол маадырларынын состерин, кылып турар чуулдерин, аразында харылзааларын шингээди алыры

Оореникчилерге хевирлеттинери:

- херек билиглерни библиотекалардан, ооредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- амыдыралдын болуушкуннарын, чечен чогаалдын хевирлерин, кол маадырларын деннеп болгаш ангылап билири;
- чогаалга унелел берип тура, бодунун амыдыралынга даянып, даап бодаашкыннын (логиктиг) чылдагаанын айтып турар харылзааларны аас болгаш бижимел хевирге шын тургузуп билири;
- бердинген статья-биле ажылдап билири (статьянын кол бодалын тодарадып, планын тургузары).

Коммуникативтиг

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- болукке ажылдап ооренири; бодунун бодалындан ангыда эжинин узел-бодалын база дыннап, унелеп билири;
- туннел ундурерде бодунун бодалын тайылбырлап билири болгаш эш-ооруннун узел-бодалы- биле деннештирип билири;
- эжинге херек медээнин утказын хажытпайн, шын тода дамчыдып билири;
- демниг ажыл узинде эжинге дузаны чедирери, бот-боттарын хынажып билири;
- диалог чугаага киржип, чугаанын темазын ханыладып, хогжудуп билири;
- салдынган сорулгаларны чедип алырда чугааны шын тургузуп билири;

Оореникчилерге хевирлеттинери:

- салып алган сорулгаларны чедип алырда, оске кижилернин узел-бодалдарын база дыннап билири;
 - болук-биле ажыл узинде чогуур айтырыгларны салып билири.
- Номчулгага болгаш чугаа сайзырадылгазынга оореникчилернин алган турар ужурлуг кол билиглери, мергежилдери болгаш чанчылдары.

4-КУ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНЫЧ ТҮҢНЕЛИНДЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИЧ БҮГҮ ТАЛАЛЫГ КЫЛДЫНЫГЛАРЫНЫЧ ХЕВИРЛЕТТИНЕРИНЧЕ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Угаап шингээдирининч ниити өөредилгенич кылдыныларынга хамарыштыр эге школаныч доозукчузунуң шингээди алган турар чүүлдери:

- сөзүглел-биле хостуг ажылдаар: сайгарып турар айтырыгының кол медээзин аңгылаар, сайгарып турар айтырыгын өскерттир;
- өөредилге ному база комплектинич өске номнары-биле хостуг ажылдаар: өөредилге словарьлары, солун-сеткүүл, школа библиотеказының кулавырында номнар; херек медээни тыпкаш, оларны өөредилгенич янзы-бүрү сорулгаларынга дүүштүр ажыглап билер;
- янзы-бүрү медээнич бижимел барымдаалары-биле хостуг ажылдаар (сөзүглел хевирлиг, уран чурулга база хөгжүм уран чүүлү хевирлиг).

Харылзажылга чорударының кылдыныгларынга хамаарыштыр эге школаның доозукчузунуң шингээдиң алган турар чүүлдери:

а) харылзажылга – кады ажылдажылга деп кызыгаарның иштинге:

- янзы-бүрү өөредилге кооперациязынга (эжи-биле, бичии азы улуг бөлүккө) ажылдап өөренир база янзы-бүрү социал рольдар (башкарыкчы, күүседикчи) күүседип өөренир;

б) харылзажылга – удур-дедир ажылдажылга деп кызыгаарның иштинге:

- ийи аңгы көрүш биле бодалдарның ылгалын билир болгаш оларның кайы-бирээзинге чылдагаан барымдаазын айтып тургаш, катчы азы бодунуң көрүжүн чугаалаар.

Өөредилгени углап башкараар кылдыныгларынга хамаарыштыр эге школаның доозукчузу дараазында чүүлдерге өөренип алыр:

- ажылды күүседип турда база алган түннелдеринге хыналда болгаш бот-хыналданы чорудудар.

Өөредилгениң бот-тускайлаң кылдыныларынга хамарыштыр эге школаның доозукчузу дараазында чүүлдерге өөренип алыр аргалыг:

- бодунуң культуразы база делегей хүлээп алыышкынын хевирлээринге литературлуг номчулганың уjur-дузазын медресеп билир;

- бодунуң мөзү-бүдүш база эстетиктиг уг-шин углаар (чечен чогаалды сайгарып тургаш азы ооң дугайында чугаалажып тургаш; сагыш-сеткилдиң үнелелин база мөзү-бүдүштүг шилилге кылып тургаш, дуржулгалыг апаар).

4-ку классты доозуп тура уруглар дараазында чуулдерни билген турар уjurлуг:

- номчулганын шын, медреселдиг, аянның номчуур шынарларынын болгаш дынналдыр база иштинге номчуур хевирлерин уруглар шингээдиң апкан турар уjurлуг.

- берге эвес созуглелди литературлуг шын адаашкын ёзугаар медреселдиг, шын аянның, чугурту номчуур. Аянның номчулгага белеткенип ап билир, болгаш рольдар аайы-биле аянның номчууру.

- созуглел-биле ажыл. Созуглелдин кезектеринин дес-дараалашкаан болгаш утка талазы-биле аразында харылзааларын барымдаалап, номчаан чуулунун планын тургузары. Улуг эвес чогаалда авторнун кол бодалын илередип шыдаары.

- чогаалдын киржикчилеринин чугаазын болгаш чуну кылып турарын барымдаалап, оларны үнелеп билири.

- бодунун тургузуп алган планын ёзугаар номчаан чуулунун утказын допчулап чугаалап билири. Корген-билген, хайгаараан чуулдеринин дугайында чечен чугаа тургузуп билири. Бодунун номчаан чогаалынын утказын чугаалап, оон маадырларынга характеристика берип билири. Состун созуглелде кирген утказын тайылбырлап билири. Бойдуска азы кижилерге характеристика бээринге эргежок чугула чеченчиткен состер болгаш илередиглерни база созуглелди тып билири.

- чогаалдын хевирлери-биле таныжылга. Улустун аас чогаалынын хевирлери: тоол, ыр, улегер домактар, тывызыктар, кожамыктар, дурген-чугаалар, чечен-мерген чугаалар.

- басня борлгаш оон онза чуулдери (ойзуп чугаалаары, маадырлары, кол бодалы, дылы)

- номчулганын темпизин шын сагып, таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени минутада 75-90 сос.

Ажылчын программаны тургузарда дараазында литератураны ажылгаан:

- 1) Чижек ажылчын программа. 1–4 класстар: ниити өөредилге организацияларының башкыларынга / Л.С. Кара-оол. – Кызыл, 2017 Национал школа хөгжүдөр институт.
- 2) 4-кү класстың Л.С. Кара-оолдун «Литературлуг номчулга» ному (Тываның ном үндүрер чери, 2014)
- 3) *Ондар Э.Д.* Класстан дашкаар номчулга ному. 4 класс. - Кызыл: (Тываның ном үндүрер чери, 2005)

**«Литературлуг номчулга» эртемийн календарь-тематиктиг планы 4класс (чылда
34 шак, неделяда – 1 шак)**

№	Кичээлдин темазы	К ич ш а г ы	Шиитпирлээ р проблемалар ы	Планаан түңнелдер			Хүнү	
				предметтиг	метапредметти г	личностуг	пла н	факт
Тыва дылың, тыва чоннуң, тыва чериң – ожууңнуң үш ыдык дажы								
1	Ч.Кара-Күске Чугаа сайзырадылг азы. «Камнаалыңа р», шүлүк В.Саарымбуу шүлүк «Төрээн Тывам кижилери»	1	Шулукту бедик кодурлуушкунуг, чоргаар аян-биле номчуур, темазын тодарадыр. Тыва кижининэрти нези чудел деп чувени тодарадыр	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарының н утказын, оон маадырларының н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарының н утказын, оон маадырларының ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпыша ан, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер	04.09	
Чылдың үелери. Тодуг-догаа алдын күзүм								
2	С.Сүрүн-оол. Шүлүк «Чанган куштар» Баштайгы сегиржип алыышкын. Х.Ойдан-оол.	1	Шулуктун тургузуун сайгарар, деннелгелерн и тывар	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарының н утказын, оон маадырларының н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билир	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпыша ан, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын	11.09	

				чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр		мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер		
3	А.С.Пушкин. шүлүк «Күс» (С.Самба- Людуп очулдурган») <i>Чугаа сайзырадылг азы. Чурук- биле ажил «Час»</i>	1	Шулуктун ун доктаашкынн арын сагып аянныг номчуур, тургузуу биле аяннажылгаз ын тодарадып билир	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресеп билир	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпыша ан, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер	18.09	
Улустуң аас чогаалының биче хевирлери								
4	Тывызыктар. Үлегер домактар.	1	Үлегер домактар дээрге чоннуң аас чогаалында өөредиг, чагыг, кичээндириг аянныг мерген бодал сиңген,	чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овур- хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир		чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр	25.09	

			шүлүк тургузуглуг, төнгөн уткалыг домактар деп билир					
5	Дүрген-чугаа. Оюннар. Чоннун ырлары.	1	Тыва улустун аас чогаалынын биче хевири деп билиндирер	чечен чогаалдын уран чурумалдыгдылын, омур-хевир тургузарынга аян кирир аргаларын сеткип билир		чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр	02.10	
Өөренип өөрөн								
6 7	Класстан дашкаар номчулга. О.Сувакпит «Камналга» (чечен чугаа) Э.Кечил-оол «Ундур имнедипкен» (чечен чугаа)	1	Кол утказын тодарадып билири, деңнелгелерн и тывары	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкинн ерин, чорук-херектерин ханы шингээди ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээди алыр	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде ангида, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозушынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	09.10	
Эки кылган ажыл – элп чиппес алдар								
8	С.Сарыг-оол «Дуза када бергеним» («Аңгыроолдун тоожуздан	1	Уран-чечен аргаларны тодарадыр	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде ангида, уругларнын ниити	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин	16.10	

9	» эгө) К_Э Кудажи Маргылдаа	1		ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чеченчогаалды долузу-биле шингээдип алыр	билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу- шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	боттандырап	23.10	
Бистин бичии өңүктөрү								
10	Х.Ойдан-оол «Эгерек биле Эзирек» («Оттуг- Мыйыс» деп номдан чечен чугаа)	1	Шүлүк чогаадып шенээр	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарын н утказын, оон маадырларын н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресе билир	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	06.11	
11	С.Тока «Бистин анчывыс»	1	Шүлүктүн тургузуун сайгарып, темазын тодарадып	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарын н утказын, оон	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин	13.11	

	Л.Чадамба «Кушкаштар »		билири	маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресе билир	аргаларын сайзыратпышаа н, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер		
Бойдустуң чажыттары								
12	С.Сарыг-оол «Саржаг дажыглаан»	1	Деңнелгелерн и тып билири	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулганы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу- шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандыар	20.11	
13	М.Эргеп «Хөртүкке турлагжыыр » («Өдүгенде чайлаг» деп тоожудан эге)	1					27.11	
14	М.Эргеп «Анай»	1					04.12	
Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым								

15	Л.Чадамба «Кыжын», шүлүк <i>Чугаа</i> <i>сайзырадылг</i> <i>азы.</i> Чогаадыг «Кыш»	1	Шүлүктүн темазын тодарадып, бойдустунде мдектерин чураан сөстөрнү тып билири	чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, омур- хевир тургузарынга аян кириер аргаларын сеткип билир	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билир	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан , оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер	1112	
15- 16	Х.Ойдан-оол «Баштайгы хар» Х.Ойдан-оол «Олегтиң өңнүктөри». («Оттуг- Мыйыс» деп номдан чечен чугаа)	1 1	Деңгелгелерн и тодарадып билири	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарын н утказын, оон маадырларын н ходелиишкынн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билир	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	18.12 25.12	
Багын чугаалаарга – бачыды арлыр								
17	<i>Класстан</i> <i>дашкаар</i> <i>номчулга.</i> Э.Кечил-оол «Кеземче» (чечен чугаа)	1	Өөредиглиг домактын утказын тайылбырлап билири	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарын н утказын, оон маадырларын н ходелиишкынн	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билинин	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр	08.0 1	

				ерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер			
Бойдуска хумагалыг болуулу!								
18	К.-Э.Кудажы «Чүрек иштинде ок» («Таңды кежи» деп номдан чугаа)	1	Чогаалдарны ң ылгалын база дөмей чүүлдерин тодарадып билир	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттут бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медегеп билир	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	150 1	
19-20	С.Сарыг-оол «Кижиг – бойдустуң төлү» (үзүндү)	1	Чогаалда каттарның аттарын орус аттары-биле шүүштүрер	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар	22.0 1	

	Ч.Ондар «Хун»	1		маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресе билир	кузелин боттандырап	29.0 1	
--	------------------	---	--	--	---	------------------------	-----------	--

Эштигде хөглүг, эптигде күштүг

21- 22	Е.Танова «Өңнүктөр»	1	Бердинген сөстөрнү тайылбырлаа ш, хамааржыр темазын тодарадыр	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ыы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу- шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	05.0 2	12.0 2
-----------	------------------------	---	---	--	--	--	-----------	-----------

Авторлуг тоолдар

23-24	Ш.Суваң «Алдын-Кушкаш» (Шиижиткен тоол) С.Сарыг-оол «Шиижекчи геш»	1 1	Шии деп чүл? Сюжедин дөмейлээр, кол маадырларының шынарларының илередир	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарының утказын, оон маадырларының ходелиишкинн ерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынның биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алып	номчаан чуулунун утказын шингээдириндең ангыда, уругларның ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	19.0 2 26.0 2	
25	Класстан дашкаар номчулга. К.Тюлюш «Улуургак, билииргек Дагаажык»	1	Чогаалда үлегер домактың утказын тайылбырлааp	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарының утказын, оон маадырларының ходелиишкинн ерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынның биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип	номчаан чуулунун утказын шингээдириндең ангыда, уругларның ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр		

				алыр				
Эрний эрзи								
26	А.Арапчор «Эр кижиниң чаңгыс сөстүү», шүлүк С.Михалков « Степа акый биле Егор»	1	Темазын тодарадыр, үлегер домакты очулдулар	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ы-биле илереди шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу- шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан , оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннут болгаш сонуургалдыг болурун кижизидер	04.0 3	
Чылдың үелери								
27	М.Пришвин «Изиг түлүк үе» Чугаа сайзырадылг азы. Чурук- биле ажил «Час»	1	Деңнелге база эпитеттерни тывар	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук- херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш- сеткилин хайныышкынн ы-биле илереди	долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттут бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билир	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандылар	11.0 3	

				шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр				
Улус аразындан ие караа чымчак								
28-30	Е.Танова «Ава дугайында сөс». (Үзүндү) <i>Чугаа сайзырадылг азы.</i> Чогаадыг «Ынак авам» Е.Танова «Кырган-авам келди-ле!	1 1 1	Риториктиг адалгалыг домактарны өске чижек-биле солуур	уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынь н утказын, оон маадырларынь н ходелиишкинн ерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынн ыы-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алыр	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр	18.0 3 01.0 4 08.0 4	
Улустуң аас чогаалы. Тоолдар								
31-32	«Үш чүүл эртемниг оол» (Тыва улустуң толу) Боралдай ашак » (Тыва улустуң толу)	1 1	Кандыг тоолдарга хамааржыры н тодарадыр	чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овур-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир	номчаан чуулунун утказын шингээдиринде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап	15.0 4 22.0 4	

					хевирлеттинер			
33	«Сыынак» (Тыва улустуң тоолу)	1	Берген сөстөрнү очулдулар, овур-хевирин бижээн сөстөрнү ушта бижиир	чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овур- хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир	номчаан чуулунун утказын шингээдириңде н ангыда, уругларнын ниити билиинин деннели делгемчиир, дуржулгазы байыыр болгаш амыдыралга оларнын мозу- шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлеттинер	чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузели боттаныр	06.0 5	
34	Бистиң проекттивис «Мээң ынак номум»	1	Ынак номунуң дугайында проект кылыр				13.05 20.05 27,05	